

Výskum vývinu detskej reči v slovenčine v medzinárodnom kontexte projektov COST

Daniela Slančová, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove,
daniela.slancova@unipo.sk

Svetlana Kapalková, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave,
svetlana.kapalkova@gmail.com

Kľúčové slová: vývin detskej reči, bilingvizmus, vývinová dysfázia

Key words: language acquisition, bilingualism, specific language impairment

Detská reč, jej vývin a osvojovanie, patrí od polovice minulého storočia k základným predmetom psycholingvistického výskumu. Viazže na seba pozornosť lingvistov, pretože pozorovanie a interpretácia jazykových javov v stave vzniku im umožňuje hlbšie preniknúť do systému jednotlivých jazykových rovín. Zaujíma psychológov, pretože pozorovanie utvárajúcich sa jazykových procesov im umožňuje hlbšie preniknúť do zákonitostí ľudskej mysle a ľudského správania sa vôbec. Zaujíma všetkých tých, ktorí s detskou rečou prichádzajú do kontaktu – pedagógov, pediatrov a predovšetkým rodičov. V neposlednom rade stojí v centre záujmu tých, ktorí prichádzajú na pomoc vtedy, keď sa reč vyvíja nie celkom podľa predpokladov, prípadne s ťažkosťami – okrem spomínaných psychológov, pedagógov a pediatrov hlavne špecialistov, ktorí podávajú pomocnú ruku práve v prípade problémov s rečovým vývinom, teda logopédov. Schopnosť pomôcť pri nenáležitom rečovom vývine predpokladá poznať neproblémový vývin reči dieťaťa od narodenia po pubertálny vek, a to tak v zvukovej, ako aj v písanej podobe, a zároveň poznať kontext, v ktorom sa reč dieťaťa vyvíja.

V minulosti sa opakovane konštatovalo (napr. Slančová, 1999, Slančová (ed.), 2008), že na rozdiel od rozsiahleho výskumného záujmu o vývin detskej reči v zahraničí, kde sa jej venujú celé tímy a ústavy, kde existuje bohatá monografická literatúra a špecializované vedecké časopisy s globálnym aj lokálnym dosahom, bola táto problematika v slovenskej lingvistike popoluškou. Situácia sa však v posledných zhruba pätnástich rokoch zmenila a aj na Slovensku sa začala vývinu detskej reči venovať intenzívnejšia výskumná pozornosť v oblasti základného aj aplikovaného výskumu (porov. napr. monografické práce Slančová, 1999, 2008 (ed.); Liptáková, 2000; Kesselová, 2001, 2003; Kapalková, 2002; Horňáková – Kapalková – Mikulajová, 2005, 2009; Liptáková – Vužňáková, 2009; Kapalková et al. 2010; Ondráčková, 2010; Harčariková, 2010; Chabová, 2010; Harčariková – Klimovič, 2011; Vužňáková, 2012; Zajacová, 2012). Za pomerne krátky čas sa dosiahol stav, že Slovensko sa v tejto oblasti mohlo začleniť aj do medzinárodných výskumných projektov. Jeden z nich, projekt *Language Impairment in a Multilingual Society: Linguistic Patterns and the Road to Assessment* (Jazykové poruchy v multilingválnej spoločnosti: lingvistické modely a cesty k hodnoteniu), riešený v rokoch 2009 – 2013 sa nedávno skončil záverečnou konferenciou s názvom *Child Language Impairment in Multilingual Contexts* (Jazykové poruchy v detskej reči v multilingválnom kontexte), ktorú usporiadal Inštitút psychológie Jagelovskej univerzity v Krakove, Pedagogický výskumný inštitút a Fakulta psychológie Varšavskej univerzity pod záštitou rektora Jagelovskej univerzity v Krakove a rektora Varšavskej univerzity a Ministerstva národného vzdelania Poľska v Krakove 27. – 29. mája 2013. Skončenie riešenia tohto projektu sa časovo prekrýva so záverom riešenia projektu *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra excelentnosti* v rámci ktorého pôsobí vedecká tematická sekcia detskej reči.¹

V našom príspevku sa usilujeme poukázať na kontexty a vzájomné prepojenie práce v oboch spomínaných projektoch. Projekt Jazykové poruchy v multilingválnej spoločnosti: lingvistické modely a cesty k hodnoteniu bol pod označením COST Action IS 0804 projektom európskeho programu COST (Cooperation in Science and Technology).² Jeho hlavným cieľom, okrem vytvorenia siete odborníkov a prepojenia viacerých výskumných prístupov týkajúcich sa bilingvizmu a vývinovej dysfázie (SLI – specific language impairment), bolo vytvoriť diagnostické materiály na odlíšenie tých problémov v rečovom vývine, ktoré sa týkajú bilingvizmu, a tých, ktoré sú zapríčinené vývinovou dysfáziou. Projekt nebol v rámci tejto siete v oblasti výskumu detskej reči osihotený. Ako na to poukázala jedna z pozvaných odborníčok na konferencii americká psycholingvistka B. Zurer Pearson v prednáške *Validating non-traditional measures with traditional tools; from DELV to BI-SLI* (Overovanie netradičných meraní tradičnými nástrojmi: od DELV k BI-SLI), vznik tohto projektu predchádzal úspešný projekt COST Action A33 *Crosslinguistically Robust Stages of Children's Linguistic Performance* (Medzijazykovo dôležité štádiá detskej jazykovej performancie) riešený v rokoch 2008 – 2010, ktorého cieľom bolo zistiť spoločné tendencie vo vývine detskej reči vo viacerých jazykoch. Za predchodcu tohto projektu možno pokladať výskum realizovaný v Spojených štátoch amerických, ktorý vyústil do vytvorenia skriningového nástroja DELV (Diagnostic Evaluation of Language Variation) s normami pre rozličné variety americkej angličtiny. Výskumné smerovanie sa teda pohybovalo na osi variety jedného jazyka – porovnanie jazykov – bilingvizmus.

Príčinou zvýšeného záujmu o jazykový vývin bilingválnych detí je meniac sa sociálna situácia v Európe. Demokratické zmeny v priebehu posledných dvadsiatich rokov viedli k zvýšenému pohybu osôb a k nárastu počtu bilingválnych detí.³ Práve pri bilingválnych deťoch je veľmi dôležité určiť, ktoré odchýlky v rečovom vývine prirodzene vyplývajú z bilingvizmu a ktoré sú dôsledkom oneskoreného alebo narušeného rečového vývinu.

Na začiatku výskumu bolo potrebné definovať tak bilingvizmus, ako aj vývinovú dysfáziu. Ako sa na to poukazuje v literatúre (napr. Štefánik, 2000, Štefánik (ed.) 2002, Štefánik (ed.) 2003; Harding-Esch, Riley, 2008), existuje viacero definícií bilingvizmu, niekedy i vzájomne si protirečiacich.⁴ Pre potreby výskumu v projekte sa bilingvizmus definoval ako schopnosť komunikácie v dvoch jazykoch. Rozlišoval sa simultánny a sekvenčný bilingvizmus. Simultánny bilingvizmus znamená, že jednotlivci sa začali osvojovať prvý aj druhý jazyk súčasne, resp. druhý jazyk si začali osvojovať ešte pred dovŕšením tretieho roku veku. Sekvenčný (sukcesívny, konzekutívny) bilingvizmus je druh bilingvizmu, pri ktorom si jednotlivci začali osvojovať druhý jazyk až po osvojení si prvého jazyka (prorov. Štefánik (ed.), 2003, s. 292). Vývinová dysfázia (SLI) sa všeobecne chápe vo svete i na Slovensku ako systémové narušenie jednej, viacerých alebo aj všetkých oblastí vývinu reči, resp. rozvíjania jazykových schopností u dieťaťa s ohľadom na jeho chronologický vek za predpokladu, že tzv. dominuje v klinickom obraze dieťaťa – t. j. najvýraznejším problémom dieťaťa sú kvalitatívne i kvantitatívne zmeny v úrovni jazykových schopností (Mikulajová, Kapalková 2002). Synonymom používaným na Slovensku označujúcim rovnaké narušenie je aj termín špecificky narušený vývin reči.⁵

Osobitne sa projekt zaoberal deťmi s pracovným označením bi-sli (bilingválne deti s vývinovou dysfáziou), t. j. bilingválnymi deťmi, ktoré zaostávajú za tzv. jazykovým vekom v oboch jazykoch. Znamená to, že ich jazyková kompetencia je voči jazykovej kompetencii určovanej komplexom jazykových javov (napr. veľkosť aktívnej a pasívnej slovnej zásoby, schopnosť produkovať gramaticky správne konštrukcie na úrovni slova i vety, schopnosť porozumenia na úrovni slova, vety ale i textu, schopnosť reprodukcie a produkcie naratív) menej rozvinutá. Zároveň býva výrazne oslabená aj schopnosť krátkodobej, verbálno-akustickej, pamäti.

Základnou úlohou projektu COST Action IS 0804 bolo vyvinúť také diagnostické nástroje, ktorými by bolo možné identifikovať bilingválne deti s vývinovou dysfáziou, teda ktorými by bolo možné testovať deti v oboch jazykoch, ktoré dieťa používa. Táto úloha sa ukázala ako veľmi dôležitá vzhľadom na fakt, že pri existencii nedostatočného diagnostického materiálu sa u bilingválnych detí môže určiť chybná diagnóza. Je to však úloha, ktorej riešenie nie je jednoduché, preto si vyžaduje systematický a trpezlivý postup. Zúčastnilo sa na nej 207 riešiteľov z 27 členských krajín COST (Cyprus, Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Holandsko, Chorvátsko, Írsko, Island, Izrael, Litva, Luxembursko, Maďarsko, Malta, Nemecko, Nórsko, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, Srbsko, Slovensko, Spojené kráľovstvo, Španielsko, Švédsko, Taliansko, Turecko) a 7 krajín, ktoré nie sú členmi siete COST (Albánsko, India, Juhoafrická republika, Kanada, Libanon, Rusko, USA). Vedúcou riešiteľkou projektu bola Sharon Armon-Lotem z Izraela. Slovensko v projekte zastupovali S. Kapalková z Komenského univerzity v Bratislave a D. Slančová z Prešovskej univerzity ako členky riadiaceho výboru (Management Committee) a členky pracovných skupín a S. Zajacová z Prešovskej univerzity ako členka pracovnej skupiny v postdoktorandskej pozícii.⁶ Riešitelia projektu pracovali v štyroch pracovných skupinách. Prvá pracovná skupina sa venovala problematike morfosyntaktického a sémantického vývinu reči, druhá problematike naratív, tretia vývinu slovnej zásoby a vývinovým fonologickým procesom a štvrtá tzv. exekutívnym funkciami, medzi ktoré patrí schopnosť koncentrovať sa (pozornosť), schopnosti plánovať, rozhodovať a riešiť analogické úlohy. Výstupom sa stala séria testov pre jednotlivé jazykové schopnosti a dotazník pre rodičov bilingválnych detí zisťujúci základné údaje o zdravotnom stave, vzdelaní a sociálno-ekonomickom statuse skúmaných detí. Súčasťou dotazníka je aj zisťovanie miery expozície jazyka, t. j. frekvencia a dĺžka kontaktu s príslušným jazykom v rečovom okolí dieťaťa.⁷

Ako vo svojom záverečnom príspevku konštatovala vedúca riešiteľka projektu, aplikácia vytvorených nástrojov viedla k prvým predbežným záverom:

- bilingvizmus nie je totožný s vývinovou dysfáziou;
- v rečovom vývine bilingválnych detí s vývinovou dysfáziou sa objavujú rovnaké chyby ako u monolingválnych detí s vývinovou dysfáziou;
- bilingvizmus a vývinová dysfázia nemajú kumulatívny efekt;
- rozdiel medzi normálne sa vyvíjajúcimi bilingválnymi deťmi a deťmi s vývinovou dysfáziou nie je väčší ako medzi monolingválnymi deťmi s normálnym rečovým vývinom a s vývinovou dysfáziou.

Inými slovami, nepotvrdil sa názor, ktorý je často prezentovaný aj v slovenskom kontexte, že totiž, zjednodušene povedané, osvojovanie si druhého jazyka ohrozuje úspešné zvládnutie prvého, materinského jazyka.⁸

Slovenské zástupkyne sa od začiatku zapojili do prípravy spomínaných výstupov. Na jednotlivých stretnutiach sa ako autorky, resp. spoluautorky prezentovali 13 referátmi a posterami (porov. zoznam literatúry). Zvlášť intenzívne pracovali v tretej pracovnej skupine, a to tak v oblasti prípravy testovania slovnej zásoby, ako aj fonologických procesov. Čiastočne pracovali aj v druhej pracovnej skupine sústreďujúcej sa na vývin naratívnych schopností detí.

Výstupom práce podskupiny tretej pracovnej skupiny pod vedením E. Haman (Poľsko) sa stala medzijazyková lexikálna úloha (Cross-Linguistic Lexical Task – CLT), obrázkový test na zisťovanie porozumenia a produkcie substantívnej a slovesnej lexikálnej zásoby. Práca na tejto úlohe bola príkladom komplexnej medzijazykovej spolupráce. Východiskom tvorby testu sa stal poznatok, že veľkosť slovnej zásoby je jedným z najranejších indikátorov vývinovej dysfázie, keďže práve deti s vývinovou dysfáziou sa vyznačujú relatívne menšou pasívnou aj aktívnou slovnou zásobou. V súvislosti s bilingvizmom sa uznáva, že veľkosť slovnej zásoby môže byť limitovaná aj u bilingválnych detí, a preto môžu byť bilingválne deti

niekedy mylne diagnostikované ako deti s vývinovou dysfáziou. Potrebu vytvorenia špecifického nástroja podporovalo aj to, že doterajšie vývinové lexikálne normy v jednotlivých jazykoch (ak existujú) sú vytvorené pre monolingválne deti, a ak sú deti, u ktorých sa objaví riziko dysfatického vývinu, diagnostikované, väčšinou sa tak deje len v súvislosti s druhým jazykom. Ako veľmi potrebné sa ukázali testy na hodnotenie slovnéj zásoby bilingválnych detí v období pred začatím školskej dochádzky, ktoré by boli použiteľné v jazykových pároch. Na návrh poľských riešiteľiek sa zvolila metóda obrázkových testov osobitne na porozumenie a osobitne na produkciu slov rozdelených na substantíva a slovesá. Zaujímavá bola príprava testu. Vychádzalo sa z hodnotenia okolo 1000 obrázkov tak pre substantíva, ako aj slovesá, pri ktorých sa nezávislými odborníkmi (v slovenskom prípade to boli všetky tri riešiteľky) hodnotila ich významová aj formálna vhodnosť vzhľadom na predpokladanú vekovú skupinu detí vo veku 4 – 6 rokov. Anglické pomenovanie, ktoré sprevádzalo predkladané obrázky príslušnej substancie, resp. činnosti, sa doplnilo slovenskými pomenovaniami, pričom sa zostavil zoznam všetkých, aj synonymných, pomenovaní. Následne sa vytvoril súbor prienikových slov pre tie jazyky, ktoré sa do prípravy testu zapojili. V ďalšej fáze sa uskutočnilo ich hodnotenie podľa jednotlivých lingvistických kritérií, ako napr. dĺžka slova, foneticko-fonologické vlastnosti, pôvod slova, slovotvorná štruktúra, frekvencia výskytu slova v bežnej reči, príp. v reči orientovanej na dieťa.⁹ Osobitná štúdia sa venovala určovaniu približného veku, keď si dieťa osvojuje dané slovo. Do tejto úlohy sa na Slovensku zapojilo 35 respondentov vo veku 18 – 60 rokov. Takýmto postupom sa napokon vybralo približne 300 slov vhodných tak na porozumenie, ako aj na produkciu reči. Obrázky vytvorila poľská výtvarníčka, ktorá pre dané slová pripravila viaceré varianty tak, aby vyhovovali sociokultúrnym normám príslušných jazykových spoločností (napr. výber zvierat, farby pleti detí na obrázkoch, také výtvarné stvárnenie obrázkov, ktoré by bolo rodovo korektné a pod.). Testy na produkciu slov obsahujú vždy jeden obrázok, pričom dieťa odpovedá na otázku Čo je to?, resp. Čo robí ...?; na porozumenie má k dispozícii 4 obrázky a odpovedá na otázku Kde je...?, resp. Kde (vykonáva príslušnú činnosť)? V súvislosti so slovenčinou sa testy vytvorili najprv v papierovej podobe a overovali sa na pilotnej vzorke slovenských detí. Následne bola vytvorená elektronická podoba testu, ktorá sa aplikovala na skupinu monolingválnych detí s normálnym rečovým vývinom a na deti s vývinovou dysfáziou. Výsledky sa predstavili na záverečnej konferencii projektu spolu s výsledkami z ďalších jazykov (Kapalková et al., 2013; Hansen et al., 2013).

Podskupina tretej pracovnej skupiny vedená S. Chiat (Spojené kráľovstvo) sa sústredila na problematiku opakovania pseudoslov. Metóda opakovania pseudoslov sa ukazuje ako veľmi senzitívna na identifikovanie detí s vývinovou dysfáziou v typologicky odlišných jazykoch. S. Kapalková v úzkej spolupráci s K. Polišenskou (City University London, Spojené kráľovstvo) a Z. Vicenovou z Komenského univerzity v Bratislave vytvorili test opakovania pseudoslov, ktoré sú jazykovo špecifické pre slovenčinu. Schopnosť opakovania pseudoslov u slovensky hovoriacich detí sa overovala na vzorke 60 detí s normálnym vývinom reči vo veku od 3 do 6 rokov. Po prvýkrát sa použili viaceré cesty skórovania správnosti opakovania pseudoslov, pričom cieľom bolo nájsť kompromis skórovania, ktoré by bolo jednoduché, rýchle, dobre aplikovateľné, ale stále senzitívne a presné na identifikovanie úrovne rizika vývinovej dysfázie. Vzhľadom na to sa v schopnosti opakovať pseudoslová porovnávali tri skupiny detí. Prvú skupinu tvorilo 16 detí s vývinovou dysfáziou vo veku 4 – 6 rokov, druhú 16 detí v rovnakom veku (4 – 6 rokov), ale s normálnym vývinom reči a tretiu 14 detí s rovnakou úrovňou jazykového vývinu (podľa priemernej dĺžky výpovede) ako deti s vývinovou dysfáziou.¹⁰ Porovnanie ukázalo, že test opakovania pseudoslov je veľmi dobrým skriningovým nástrojom, ktorý jasne oddeľuje a zachytáva slovensky hovoriace deti s vývinovou dysfáziou v porovnaní s ich rovesníkmi s normálnym rečovým vývinom.¹¹ Vzhľadom na cieľ vyhľadávať rizikové deti z pohľadu narušeného vývinu reči čo najskôr, tak

aby im mohla byť poskytnutá efektívna pomoc v podobe stimulácie reči, rozhodli sa spomínané autorky testom opakovania pseudoslov vyšetriť i deti mladšie, a to v škále už od 2 do 7 rokov na vzorke 391 slovensky hovoriacich monolingválnych aj bilingválnych detí. Zároveň vytvorili prvú metódu opakovania pseudoslov, kde pseudoslová dieťaťu nehovorí naživo experimentátor (vyšetrujúci), ale slová sú nahraté v počítačovom programe. Deťom sú prezentované formou videa – počítačovej hry. Zo vzorky 391 detí len 1,79 % detí odmietlo pri testovaní spolupracovať. To predstavuje vzhľadom na danú metódu veľmi dobrý výsledok. Nahratým súborom pseudoslov sa navyše zabezpečuje vyššia objektivita pri testovaní detí. Vzhľadom na situáciu, že na Slovensku už existuje iný štandardizovaný nástroj, ktorý slúži na identifikovanie rizikových detí z pohľadu narušeného vývinu reči, a to Test komunikačného správania – TEKOS II: Slová a vety (porov. Kapalková et al, 2010), merala sa validita tohto novovytvoreného nástroja. Medzi zaujímavé výsledky nesporne patrí vysoká korelácia opakovania pseudoslov s pasívnou slovnou zásobou, ako i gramatickými konštrukciami, ktoré deti tvoria vo veku 24 – 30 mesiacov (porov. Polišenská, Kapalková, v tlači).

Na záver možno konštatovať, že Slovensko sa v tomto rozsiahlom projekte určite nestratilo. Okrem aktívneho prispievania k tvorbe výstupných materiálov sa vytvorili pevné výskumné väzby a priateľstvá, ktoré dávajú nádej na ďalšiu spoluprácu.¹² Domnievame sa, že sa tým naplnil aj jeden z cieľov pôsobenia Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra excelentnosti.

Poznámky:

¹ Linvokulturologické a prekladateľsko-tlmočnické centrum excelentnosti sa explicitne uvádza v prílohe monitorovacej správy COST Action IS 0804 za obdobie jún 2009 – apríl 2010 na s. 16: „Daniela Slancova; (SL) is the chief researcher in the Linguo-cultural and translational center of excellence (2010-2012) at the Presov University in Presov, Slovak Republic, within which there are 5 activities; one of them concerns Child Language. Svetlana Kapalkova and Stanislava Zajacova are the researchers.“ (http://www.bi-sli.org/files/IS0804_monitoring-progress-report_2010_complete.pdf)

² Programovou schémou COST sa vytvára všeobecný rámec pre medzinárodný výskum v príslušnej oblasti. Má významný podiel pri vytváraní Európskej výskumnej sféry (ERA – European Research Area), pričom výskumné aktivity v rámci COST anticipujú a dopĺňajú aktivity rámcových programov Európskej únie (porov. http://www.cost.eu/about_cost).

³ Kontakt s viacerými jazykmi je charakteristický aj pre takmer 1/5 detí v ranom veku hovoriacich slovensky. Ukázal na to výskum vykonaný v súvislosti s prípravou testov komunikačného správania TEKOS I: slová a gestá a TEKOS II: slová a vety. Podľa neho 18 % z výskumnej vzorky 1715 detí sa dostáva do kontaktu s iným ako slovenským jazykom, pričom najvýraznejšie zastúpenie má kontakt s cudzím jazykom viazaný na osobu alebo prostredie v plnej intenzite (7 dní v týždni – 66 % z tých detí, ktoré prichádzajú do kontaktu s iným než slovenským jazykom). Ďalší kontakt predstavuje nepravidelný pobyt rodiny v zahraničí, návšteva bilingválnej škôlky či pôsobenie zahraničných opatrovateľiek. Rodičia identifikovali vo vzťahu k dieťaťu spolu 12 jazykov a ich ďalšie kombinácie. Išlo o nasledujúce jazyky (uvádzame podľa abecedy): albánsky, anglický, český, francúzsky, holandský, maďarský, nemecký, rusínsky, srbský, swahilský, španielsky, taliansky (porov. Kapalková et al., 2010, s. 50 – 51).

⁴ E. Harding-Esch a P. Riley, 2008, s. 40, citujú názory niekoľkých autorov, napr. L. Bloomfield (1933): Bilingvizmus je schopnosť ovládať dva jazyky na úrovni rodeného hovoriaceho.; E. Haugen (1953): Bilingvizmus sa začína vo chvíli, keď je hovoriaci jedného jazyka schopný tvoriť celistvé a zmysluplné prehovory v inom jazyku.; W. F. Mackey (1962): Bilingvizmus je striedavé používanie dvoch alebo viacerých jazykov jedným človekom.; F. Grosjean (1992): Bilingvista nie je sumou dvoch úplných či neúplných monolingvistov; ide

skôr o jedinečnú a špecifickú jazykovú konfiguráciu.; A. Lam (2001): Je potrebné rozlišovať medzi individuálnym bilingvizmom a bilingválnou spoločnosťou.

⁵ Narušenie jazykových schopností sa môže vyskytovať u dieťaťa aj ako súčasť iných vývinových porúch a ochorení, napr. pri mentálnom, sluchovom, zrakovom alebo telesnom postihnutí, ako sprievodný jav vývinových pervazívnych porúch (syndróm autizmu) a pod. V tomto prípade sa však používa terminologické označenie narušený vývin reči, resp. symptomatická porucha reči, nie vývinová dysfázia.

⁶ S. Kapalková a D. Slančová boli členkami riadiaceho výboru a pracovných skupín aj v predchádzajúcom projekte COST Action A33.

⁷ Slovensko prostredníctvom svojich riešiteľiek a spolupracovníkov P. Mareka a F. Mareka z Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave pripravilo elektronickú podobu tohto dotazníka prístupnú na webovej stránke projektu www.bi-sli.org a na samostatnej stránke <http://www.st.fmph.uniba.sk/~marek18/Beliefs2.2/>. Dotazník je možné on-line používať v štyroch jazykových mutáciách: slovenskej, anglickej, poľskej a maltskej.

⁸ K častým otázkam rodičov o osvojovaní si viacerých jazykov porov. aj slovenský preklad odpovedí na najčastejšie kladené otázky na webovej stránke projektu <http://www.bi-sli.org/Parents.htm>, ako aj na stránke <http://laboratorium.detskarec.sk/>

⁹ V tejto úlohe mala slovenčina výhodu v tom, že existuje slovník frekvencie slov v reči učiteľiek materských škôl orientovanej na dieťa, ktorý zachytáva práve cieľové vekové rozpätie detí (porov. Slančová, 1999).

¹⁰ O zisťovaní priemernej dĺžky výpovede (PDV) v slovenčine porov. Kapalková et al., 2004; Kapalková et al., 2010; Kapalková et al., 2011.

¹¹ Výsledky experimentu porov. in: Kapalková – Polišenská – Vicenová, 2013.

¹² V rámci projektu COST sa realizovali tri výmenné krátkodobé pobyty: K. Polišenská (City University London, Spojené kráľovstvo) a M. Luniewska (Varšavská univerzita, Poľsko) opakovane navštívili Komenského univerzitu v Bratislave. Plánovaný pobyt D. Gatt (University of Malta) na Prešovskej univerzite sa kvôli vážnym rodinným udalostiam očakávaného hosta, bohužiaľ, neuskutočnil.

Literatúra:

HARČARIKOVÁ, P.: Vývin naratívnych textových štruktúr v detskej reči. Dizertačná práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2010.

HARČARIKOVÁ, P., KLIMOVIČ, M.: Naratíva v detskej reči. Prešov: Prešovská univerzita Pedagogická fakulta 2011. 189 s.

HARDING-ESCH, E., RILEY, P.: Bilingvní rodina. Praha: Portál 2008. 224 s.

HORŇÁKOVÁ, K., KAPALKOVÁ, S., MIKULAJOVÁ, M.: Kniha o detskej reči.

Bratislava: Slniečko 2005. 155 s. (Jak mluvit s dětmi od narození do tří let. Praha: Portál 2009. 167 s.)

CHABOVÁ, Marcela: Vývin lexiky v detskej reči. Dizertačná práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2010.

KAPALKOVÁ, S.: Vytvorenie modelu vývinu jazykových schopností po slovensky hovoriacich detí na základe Laheyovej teórie. Doktorandská dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského 2002. 130 s.

KAPALKOVÁ, S.: Vývin reči. In: A. Kerekrétiová (ed.), Základy logopédie. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava 2009. 115 – 135.

KAPALKOVÁ, S., BÓNOVÁ, I., MIKULAJOVÁ, M., SLANČOVÁ, D.: Priemerná dĺžka výpovede ako ukazovateľ ontogenézy reči. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Editorka Mária Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 67 – 77.

- KAPALKOVÁ, S., POLIŠENSKÁ, K., VICENOVÁ, Z.: Non-word repetition performance in Slovak-speaking children with and without SLI: novel scoring methods. In: *International Journal of Language & Communication Disorders*, 2013, roč. 48, č. 1, s. 78 – 89.
- KAPALKOVÁ, S., SLANČOVÁ, D., KESSELOVÁ, J., BÓNOVÁ, I., MIKULAJOVÁ, M.: Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov 2010. 110 s.
- KAPALKOVÁ, S., SLANČOVÁ, D., KESSELOVÁ, J., BÓNOVÁ, I., MIKULAJOVÁ, M., ZAJACOVÁ, S.: Vývin gramatiky v detskej reči na základe priemernej dĺžky výpovede. In: *Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 104 – 115. Dostupné aj na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak2/index.html>
- KESSELOVÁ, J.: Lingvistické štúdie o komunikácii detí. Prešov: Náuka. 2001. 136 s.
- KESSELOVÁ, J.: Morfológia v komunikácii detí. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová 2003. 149 s.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ.: Okazionalizmy v hovorenej slovenčine. Prešov: Náuka 2000.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ., VUŽŇÁKOVÁ, K.: Dieťa a slovotvorba. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2009. 203 s.
- MIKULAJOVÁ, M., KAPALKOVÁ, S.: Terapia narušeného vývinu reči. In: LECHTA, V. a kol.: *Terapia narušenej komunikačnej schopnosti*. Martin: Osveta 2002, s. 23 – 58.
- ONDRÁČKOVÁ, Z.: Komparatívny výskum detskej lexiky. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2010. 249 s. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ondrackova1/index.html> od 19. 4. 2010.
- POLIŠENSKÁ, K., KAPALKOVÁ, S.: Improving child compliance on a computer administered nonword repetition task. In: *Journal of Speech, Language and Hearing Research*. (V tlači.).
- SLANČOVÁ, D.: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999. 278s.
- ŠTEFÁNIK, J.: Jeden človek, dva jazyky. Dvojazyčnosť u detí – Predsudky a skutočnosti. Bratislava: AEP 2000. 146 s.
- ŠTEFÁNIK, J. (ed.): Bilingvizmus. Minulosť, prítomnosť a budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme konanom 22. 2. 2002 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Ved. red. J. Štefánik. Bratislava: AEP 2002. 136 s.
- ŠTEFÁNIK, J. (ed.): Antológia bilingvizmu. Zost. J. Štefánik. Bratislava: AEP 2003. 294 s.
- Štúdie o detskej reči. Editorka: D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2008. 355 s.
- VUŽŇÁKOVÁ, K.: Kompozitá v slovenčine. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Pedagogická fakulta 2012. 189 s.
- ZAJACOVÁ, S.: Komunikačné registre v rolových hrách detí. Výsledky sociolingvistického experimentu. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2012. 227 s.

Prezentácie a postery autoriek S. Kapalkovej a D. Slančovej na stretnutiach COST Action IS 0804 (v chronologickom poradí):

- KAPALKOVÁ, S., SLANČOVÁ, D.: How to get information about bilingual children – Slovak on-line CDI data Prezentácia na 2nd MC and WGs meeting COST Action IS0804. Newcastle, Spojené kráľovstvo (2010).
- KAPALKOVÁ, S., SLANČOVÁ, D.: Vocabulary and grammar of Slovak monolingual and bilingual children – a comparative study based on Slovak CDI (TEKOS II) data. Poster na COST Action IS0804 3rd MC and WGs meeting. Larnaca, Cyprus (2010).
- KAPALKOVÁ, S., SLANČOVÁ, D.: Story telling subtest (cat and fox). Slovak data. Prezentácia na 4th MC and WGs meeting COST Action IS0804. Eskişehir, Turecko (2011).

- KAPALKOVÁ, S., POLIŠENSKÁ, K., VICENOVÁ, Z.: Nonword repetition in Slovak-speaking children. Comparison of the scoring methods Poster na 5th MC and WGs meeting COST Action IS0804. Malta (2011).
- POLIŠENSKÁ, K., KAPALKOVÁ, S.: Slovak Nonword repetition test. Prezentácia na 5th MC and WGs meeting COST Action IS0804. Malta (2011).
- SLANČOVÁ, D., KAPALKOVÁ, S., MAREK, F., MAREK, P.: On-line system. Status of questionnaires. Prezentácia na 5th MC and WGs meeting COST Action IS0804. Malta (2011)
- SLANČOVÁ, D., KAPALKOVÁ, S.: Lexical task: Slovak experiences. Prezentácia na COST Action IS0804 7th MC and WGs meeting. Padova, Taliansko (2012).
- ŁUNIEWSKA, M., POMIECHOWSKA, B., SOUTHWOOD, F., SLANČOVÁ, D., KAPALKOVÁ, S., EGE, P., ÜNAL, Ö., HAMAN, E.: Measuring the age of acquisition of words: results of on-line study for Afrikaans, Polish, Slovak and Turkish. Poster na 6th MC and WGs meeting COST Action IS0804. Berlín, Nemecko (2012).
- HALAMOVÁ, M., KAPALKOVÁ, S.: Narrative abilities in bilingual children. Poster na COST Action IS0804 final conference Child language impairment in multilingual context. Krakov, Poľsko (2013).
- HANSEN, P., BJEKIĆ, J., CHYL, K., DABAŠINSKIENE, I., HAMAN, E., KALNINYTE, A., KAPALKOVÁ, S., KUNNARI, S., ŁUNIEWSKA, M., RIBU, I., SIMNONSEN, H., SLANČOVÁ, D., SOUTHWOOD, F., TUNÇER, M., ÜNAL, Ö., VRČIĆ, A., VUKSANOVIĆ, J.: Monolingual CLT results – a cross-linguistic comparison. Poster na COST Action IS0804 final conference Child language impairment in multilingual context. Krakov, Poľsko (2013).
- KAPALKOVÁ, S., BJEKIĆ, J., BJERKAN, K., HANSEN, P., RIBU, I., SIMNONSEN, H., SLANČOVÁ, D., TOKÁROVÁ, O., VUKSANOVIĆ, J.: Monolingual SLI CLT results – a cross-linguistic comparison. Poster na COST Action IS0804 final conference Child language impairment in multilingual context. Krakov, Poľsko (2013).
- KAPALKOVÁ, S., DISTLEROVÁ, L., POLIŠENSKÁ, K.: Comparison of narrative abilities in monolingual and bilingual Slovak-speaking children. Poster na COST Action IS0804 final conference Child language impairment in multilingual context. Krakov, Poľsko (2013).
- POLIŠENSKÁ, K., KAPALKOVÁ, S.: Nonword repetition: a novel presentation method of recorded stimuli to young children. Poster na COST Action IS0804 final conference Child language impairment in multilingual context. Krakov, Poľsko (2013).

Abstract:

Child language acquisition research of Slovak-speaking children in the international context of the COST projects

The article deals with the Slovak contribution to the international research within the COST research and network projects, mainly within the last one *Language Impairment in a Multilingual Society: Linguistic Patterns and the Road to Assessment* (COST Action IS 0804, 2010 – 2013), which has come to its end together with the end of the project *Retrofitting and Extension of the Center of Excellence for Linguaculturology, Translation and Interpreting*, section of child language. The main aim of the COST Action IS 0804 was to profile bilingual specific language impairment and to create a set of tools for distinguishing developmental differences caused by bilingualism and specific language impairment. The article defines bilingualism and specific language impairment and describes the measuring tools, developed in the cooperation with the Slovak COST members, specifically, the Cross-Linguistic Lexical Task (CLT), the test for non-words repetition, and BI_SLI Parental Questionnaire. At the same time it summarizes the posters and presentations presented during the years 2010 – 2013 by Slovak members (as authors and co-authors).

Tento článok bol vytvorený realizáciou projektu *Dobybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra* na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.